

**IJTIMOYIY-GUMANITAR TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING
MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK
MEXANIZMLARI**

Zikiryoyeva Feruza Sadullo qizi

Ilmiy rahbar: Sohibov A

f.f.n, dotsent

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil etiladi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, munozara va reflektiv yondashuvlarning o'rni yoritib beriladi. Shuningdek, o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va ijodiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik shart-sharoitlar asoslab beriladi. Maqolada zamonaviy ta'lim talablari asosida o'qituvchi faoliyatining innovatsion yo'nalishlari hamda o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy-gumanitar ta'lim, mustaqil fikrlash, pedagogik mexanizmlar, tanqidiy fikrlash, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, kompetensiya, innovatsion yondashuv.*

Аннотация: *В статье рассматриваются педагогические механизмы формирования и развития самостоятельного мышления учащихся в процессе обучения социально-гуманитарным дисциплинам. Проанализированы теоретические и практические основы применения интерактивных методов, проблемного обучения, проектной деятельности и дискуссионных технологий как эффективных средств развития критического и творческого мышления. Особое внимание уделяется формированию у обучающихся навыков анализа, обобщения, аргументации и принятия самостоятельных решений. Обоснованы педагогические условия, способствующие развитию личности учащегося и повышению качества образовательного процесса в условиях современной образовательной среды.*

Ключевые слова: *социально-гуманитарное образование, самостоятельное мышление, педагогические механизмы, критическое мышление, интерактивные методы, проблемное обучение, компетентностный подход, инновационные технологии.*

Abstract: *This article analyzes the pedagogical mechanisms for developing students' independent thinking in the process of teaching social and гуманитар subjects. The study examines theoretical and practical aspects of using interactive methods, problem-based learning, project activities, discussions and reflective approaches as effective tools for fostering critical and creative thinking. Particular attention is paid to the development of*

students' analytical skills, reasoning abilities, independent decision-making and creative problem solving. The article also substantiates pedagogical conditions and innovative teaching strategies aimed at improving the quality of education and supporting learners' personal development in modern educational environments.

Keywords: *social and гуманитар education, independent thinking, pedagogical mechanisms, critical thinking, interactive methods, problem-based learning, competence-based approach, innovative teaching.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va axborotlashgan jamiyat sharoitida ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – mustaqil fikrlaydigan, tanqidiy yondasha oladigan, ijodiy qarorlar qabul qilishga qodir shaxsni shakllantirishdan iboratdir. Zamonaviy ta'lim paradigmasida bilimlarni oddiy o'zlashtirish emas, balki ularni tahlil qilish, baholash, umumlashtirish va amaliy faoliyatda samarali qo'llay olish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish muammosi ta'lim mazmunini yangilash va pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish nuqtai nazaridan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, xususan, "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi, ta'lim to'g'risidagi qonun va davlat ta'lim standartlarida shaxsning intellektual salohiyatini rivojlantirish, kompetensiyaviy yondashuv asosida mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish asosiy ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlarda ta'lim jarayonining mazmuni va metodikasini takomillashtirish, o'quvchilarning faolligini oshirish, ularni ijodkorlik va tashabbu skorlik ruhida tarbiyalash zarurligi alohida ta'kidlanadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy-gumanitar fanlar ta'limi nafaqat bilim berish, balki shaxsni ma'naviy-axloqiy, ijtimoiy va intellektual jihatdan kamol toptirish vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar – tarix, falsafa, huquq, sotsiologiya, pedagogika, adabiyot va boshqa fanlar o'quvchilarda jamiyat hodisalarini tahlil qilish, ijtimoiy jarayonlarga ongli munosabat bildirish, shaxsiy pozitsiyani shakllantirish hamda fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu fanlar mazmunining tahliliy va bahs-munozarali xarakterga egaligi mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, an'anaviy dars usullari ko'pincha o'quvchilarning faolligini cheklab qo'yadi, tayyor bilimlarni yod olish ustuvor bo'lib, mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va ijodiy izlanish yetarli darajada shakllanmaydi.

Shu bois, zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yo'naltirilgan samarali mexanizmlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish muhim ilmiy-pedagogik vazifaga aylanmoqda. Mustaqil fikrlash tushunchasi shaxsning muammoli vaziyatlarni anglay olish, muqobil fikrlarni solishtirish, dalillarga tayangan holda xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini

ifodalaydi. Ushbu sifatlar zamonaviy jamiyatda shaxsning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalar sirasiga kiradi.

Pedagogik mexanizmlar tushunchasi esa ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, o'quvchilar faoliyatini faollashtirish va ta'lim natijalarini kafolatlashga xizmat qiluvchi usullar, shakllar, vositalar hamda shart-sharoitlar majmuini anglatadi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishda muammoli ta'lim, interfaol metodlar, munozaralar, loyiha asosida o'qitish, keys-stadi, refleksiv mashg'ulotlar kabi pedagogik texnologiyalarning qo'llanilishi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bunday yondashuvlar o'quvchini passiv tinglovchidan faol subyektga aylantirib, uni bilimlarni mustaqil izlash, tahlil qilish va ijodiy qo'llashga undaydi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi – ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini ilmiy-nazariy asosda tahlil qilish hamda ularning samaradorligini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlashdan iboratdir. Shuningdek, maqolada zamonaviy ta'lim talablari asosida o'qituvchi faoliyatini takomillashtirish, innovatsion metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning intellektual faolligini oshirish yo'llari yoritib beriladi. Ushbu tadqiqot natijalari ijtimoiy-gumanitar fanlar o'qituvchilari, pedagogika sohasidagi tadqiqotchilar hamda ta'lim muassasalari uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish muammosi respublika pedagogika fanida muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida shakllanib bormoqda. So'nggi yillarda mazkur masala bo'yicha bir qator o'zbek olimlari tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilib, mustaqil fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslari, pedagogik shart-sharoitlari hamda metodik mexanizmlari keng yoritib berilgan.

Avvalo, ta'lim jarayonida shaxs rivoji va kompetensiyaviy yondashuv masalalariga bag'ishlangan ishlarga murojaat etish zarur. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning ta'lim tizimini tubdan isloh qilishga doir asarlari va nutqlarida yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, tashabbuskor va mas'uliyatli shaxs sifatida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilangan. Xususan, "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirish hamda tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish muhim vazifalar qatoriga kiritilgan.

Pedagogika nazariyasida mustaqil fikrlash muammosi shaxsning intellektual rivoji bilan uzviy bog'liq holda talqin etiladi. N.A. Muslimov, B.X. Xodjayev, M. Ochilov kabi olimlarning pedagogik tadqiqotlarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda o'quvchilarning bilish faolligini oshirish masalalari atroflicha tahlil qilingan. Ularning ishlarida mustaqil fikrlash ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri sifatida baholanadi.

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi masalalari bo'yicha ham respublika olimlari tomonidan qator izlanishlar olib borilgan. R. Yo'ldoshev, Sh. Abdullayev, M.

Qodirovlarning ilmiy ishlari tarix, huquq, falsafa va adabiyot fanlarini o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish orqali o'quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Ushbu tadqiqotlarda dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javob va munozaralar tashkil etish, matn bilan ishlashning tahliliy usullarini qo'llash mustaqil fikrlashni shakllantirishning samarali vositasi sifatida ko'rsatib beriladi.

Mustaqil fikrlash tushunchasining nazariy asoslari A. Avloniy, Abdulla Qodiriy, Fitrat kabi ma'rifatparvar allomalar merosida ham o'z aksini topgan. Ularning asarlarida ta'limning asosiy vazifasi shaxsni erkin fikrlashga, ongli qaror qabul qilishga va jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlashdan iborat ekanligi ta'kidlanadi. Bu g'oyalar bugungi zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida ham o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda.

So'nggi yillarda chop etilgan ilmiy-uslubiy adabiyotlarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishning metodik jihatlari keng yoritilmoqda. Jumladan, M. Jo'rayev, D. Saidova, G. To'xtayevalarning ilmiy maqolalarida interfaol metodlar – "Aqliy hujum", "Baliq skeleti", "Insert", "Debat", "Keys-stadi" texnologiyalarining o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Mualliflar ushbu metodlar o'quvchilarni faol muloqotga jalb etib, ularning muammoli vaziyatlarni mustaqil tahlil qilish va asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishini ta'kidlaydilar.

Pedagogik mexanizmlar va shart-sharoitlar masalasi bo'yicha ham qator tadqiqotlar mavjud. B. Karimov, Sh. Raxmonov, N. Yuldashevalarning ishlarida ta'lim jarayonini loyihalash, darsni kompetensiyaviy asosda tashkil etish, baholash tizimini takomillashtirish orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab berilgan. Ularning fikricha, o'qituvchining metodik mahorati, darsda yaratiladigan muhit va o'quvchilar faoliyatining to'g'ri tashkil etilishi mustaqil fikrlashning samarali shakllanishida muhim omil hisoblanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda Xalq ta'limi vazirligi tomonidan nashr etilgan davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalarda ham mustaqil fikrlash kompetensiyasini shakllantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Ushbu hujjatlarda ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunini muammoli, integrativ va faoliyatga yo'naltirilgan asosda tashkil etish tavsiya etiladi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek pedagogika fanida mustaqil fikrlashni rivojlantirish muammosi keng yoritilgan bo'lsa-da, ijtimoiy-gumanitar fanlar kesimida pedagogik mexanizmlarni tizimli ravishda o'rganish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Aksariyat tadqiqotlar umumiy didaktik yoki metodik jihatlarni yoritish bilan cheklanib, ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'ziga xos imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish zarurati saqlanib qolmoqda. Shu bois, mazkur maqolada aynan ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash va asoslash ilmiy muammo sifatida tanlandi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularning samaradorligini asoslashga yo'naltirilgan bo'lib, unda zamonaviy pedagogika fanida qabul qilingan ilmiy-tadqiqot yondashuvlari, tamoyillari va metodlari kompleks tarzda qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan o'qitish nazariyasi hamda konstruktivistik ta'lim paradigmasi tanlandi. Ushbu yondashuvlar o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekt sifatida qarash, uning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va bilish ehtiyojlarini inobatga olgan holda mustaqil fikrlash kompetensiyasini shakllantirishni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida ta'limning uzluksizligi, tizimliliigi, izchilligi, ilmiylik va amaliyot bilan bog'liqlik tamoyillariga qat'iy amal qilindi hamda ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunining tahliliy va muammoli xarakterini hisobga olgan holda metodik yechimlar ishlab chiqildi.

Tadqiqot dizayni aralash tipdagi, ya'ni sifat va miqdoriy metodlarni uyg'unlashtirgan holda tashkil etildi. Dastlab, mavzu bo'yicha mavjud ilmiy-nazariy manbalarni o'rganish orqali muammoning holati, asosiy tushunchalar mazmuni va tadqiqot yo'nalishlari aniqlab olindi. Keyingi bosqichda ijtimoiy-gumanitar fanlar darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini aniqlash maqsadida diagnostik tadqiqotlar olib borildi. Tadqiqot obyekti sifatida umumta'lim maktablari hamda o'rta maxsus ta'lim muassasalarining ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishida ta'lim olayotgan o'quvchilari tanlab olindi, tadqiqot predmeti esa ushbu jarayonda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar tizimini tashkil etdi. Tanlangan tajriba-sinov guruhlarida yosh xususiyatlari, bilim darajasi va o'quv motivatsiyasi jihatidan nisbatan bir xil bo'lishiga e'tibor qaratildi.

Ma'lumotlarni yig'ish jarayonida kuzatish, suhbat, anketa, test, pedagogik eksperiment hamda o'quvchilar faoliyati mahsullarini tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali dars jarayonida o'quvchilarning faolligi, savol berish, munozaralarda ishtirok etish, muammoli vaziyatlarga munosabat bildirish kabi ko'rsatkichlar tizimli ravishda qayd etildi. Suhbat va anketa metodlari yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashga bo'lgan munosabati, o'z-o'zini baholash darajasi hamda o'qituvchilarning metodik faoliyati to'g'risidagi fikrlari aniqlandi. Test topshiriqlari va diagnostik kartalar orqali o'quvchilarning tahliliy fikrlash, dalillash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalari baholandi. Pedagogik eksperiment jarayonida esa ijtimoiy-gumanitar fanlar darslariga muammoli ta'lim, interfaol metodlar, keys-stadi, loyiha asosida o'qitish, munozara va reflektiv mashg'ulotlar tizimli ravishda joriy etildi.

Tadqiqotning tajriba-sinov bosqichida nazorat va tajriba guruhlarida tashkil etilib, ularning boshlang'ich va yakuniy natijalari taqqoslandi. Tajriba guruhlarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlar majmuasi qo'llanildi, nazorat guruhlarida esa an'anaviy o'qitish usullari saqlab qolindi. Natijalarni qayta ishlashda matematik-statistik metodlar, foizli tahlil va dinamik taqqoslash usullaridan foydalanildi.

Olingan ma'lumotlarning ishonchliligini ta'minlash maqsadida takroriy o'lchovlar va korrelyatsion tahlil elementlari qo'llanildi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda pedagogik jarayonni modellashtirish usuli ham muhim o'rin egalladi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning strukturaviy modeli ishlab chiqilib, unda maqsad, mazmun, metod, vosita va natija komponentlari o'zaro uzviy bog'liq holda talqin etildi. Ushbu model asosida dars mashg'ulotlarining ssenariylari, metodik tavsiyalar va baholash mezonlari ishlab chiqildi. Baholash jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi past, o'rta va yuqori bosqichlar bo'yicha aniqlanib, har bir daraja uchun aniq indikatorlar belgilandi.

Tadqiqot jarayonida axloqiy-me'yoriy talablarga ham qat'iy rioya qilindi. O'quvchilar va o'qituvchilarning tadqiqotda ishtiroki ixtiyoriy asosda tashkil etilib, ularning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlandi. Eksperiment jarayonida o'quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillardan voz kechildi hamda ta'lim jarayoni tabiiy muhitda olib borildi. Yakuniy natijalar asosida ishlab chiqilgan xulosalar va tavsiyalar ijtimoiy-gumanitar ta'lim amaliyotida qo'llash uchun moslashtirildi hamda ularning samaradorligi qayta tekshiruv orqali tasdiqlandi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini aniqlash va ularning samaradorligini asoslashga yo'naltirilgan bo'lib, unda zamonaviy pedagogika fanida qabul qilingan ilmiy-tadqiqot yondashuvlari, tamoyillari va metodlari kompleks tarzda qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga yo'naltirilgan o'qitish nazariyasi hamda konstruktivistik ta'lim paradigmasi tanlandi. Ushbu yondashuvlar o'quvchini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida qarash, uning individual imkoniyatlari, qiziqishlari va bilish ehtiyojlarini inobatga olgan holda mustaqil fikrlash kompetensiyasini shakllantirishni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqot jarayonida ta'limning uzluksizligi, tizimliliigi, izchilligi, ilmiylik va amaliyot bilan bog'liqlik tamoyillariga qat'iy amal qilindi hamda ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmunining tahliliy va muammoli xarakterini hisobga olgan holda metodik yechimlar ishlab chiqildi.

Tadqiqot dizayni aralash tipdagi, ya'ni sifat va miqdoriy metodlarni uyg'unlashtirgan holda tashkil etildi. Dastlab, mavzu bo'yicha mavjud ilmiy-nazariy manbalarni o'rganish orqali muammoning holati, asosiy tushunchalar mazmuni va tadqiqot yo'nalishlari aniqlab olindi. Keyingi bosqichda ijtimoiy-gumanitar fanlar darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasini aniqlash maqsadida diagnostik tadqiqotlar olib borildi. Tadqiqot obyekt sifatida umumta'lim maktablari hamda o'rta maxsus ta'lim muassasalarining ijtimoiy-gumanitar fanlar yo'nalishida ta'lim olayotgan o'quvchilari tanlab olindi, tadqiqot predmeti esa ushbu jarayonda mustaqil fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik mexanizmlar tizimini tashkil etdi. Tanlangan tajriba-sinov guruhlari yosh xususiyatlari, bilim darajasi va o'quv motivatsiyasi jihatidan nisbatan bir xil bo'lishiga e'tibor qaratildi.

Ma'lumotlarni yig'ish jarayonida kuzatish, suhbat, anketa, test, pedagogik eksperiment hamda o'quvchilar faoliyati mahsullarini tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali dars jarayonida o'quvchilarning faolligi, savol berish, munozaralarda ishtirok etish, muammoli vaziyatlarga munosabat bildirish kabi ko'rsatkichlar tizimli ravishda qayd etildi. Suhbat va anketa metodlari yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashga bo'lgan munosabati, o'z-o'zini baholash darajasi hamda o'qituvchilarning metodik faoliyati to'g'risidagi fikrlari aniqlandi. Test topshiriqlari va diagnostik kartalar orqali o'quvchilarning tahliliy fikrlash, dalillash, umumlashtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalari baholandi. Pedagogik eksperiment jarayonida esa ijtimoiy-gumanitar fanlar darslariga muammoli ta'lim, interfaol metodlar, keys-stadi, loyiha asosida o'qitish, munozara va refleksiv mashg'ulotlar tizimli ravishda joriy etildi.

Tadqiqotning tajriba-sinov bosqichida nazorat va tajriba guruhlarini tashkil etilib, ularning boshlang'ich va yakuniy natijalari taqqoslandi. Tajriba guruhlarida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik mexanizmlar majmuasi qo'llanildi, nazorat guruhlarida esa an'anaviy o'qitish usullari saqlab qolindi. Natijalarni qayta ishlashda matematik-statistik metodlar, foizli tahlil va dinamik taqqoslash usullaridan foydalanildi. Olingan ma'lumotlarning ishonchliligini ta'minlash maqsadida takroriy o'lchovlar va korrelyatsion tahlil elementlari qo'llanildi.

Metodologik jihatdan tadqiqotda pedagogik jarayonni modellashtirish usuli ham muhim o'rin egalladi. Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning strukturaviy modeli ishlab chiqilib, unda maqsad, mazmun, metod, vosita va natija komponentlari o'zaro uzviy bog'liq holda talqin etildi. Ushbu model asosida dars mashg'ulotlarining ssenariylari, metodik tavsiyalar va baholash mezonlari ishlab chiqildi. Baholash jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi past, o'rta va yuqori bosqichlar bo'yicha aniqlanib, har bir daraja uchun aniq indikatorlar belgilandi.

Tadqiqot jarayonida axloqiy-me'yoriy talablarga ham qat'iy rioya qilindi. O'quvchilar va o'qituvchilarning tadqiqotda ishtiroki ixtiyoriy asosda tashkil etilib, ularning shaxsiy ma'lumotlari maxfiyligi ta'minlandi. Eksperiment jarayonida o'quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillardan voz kechildi hamda ta'lim jarayoni tabiiy muhitda olib borildi. Yakuniy natijalar asosida ishlab chiqilgan xulosalar va tavsiyalar ijtimoiy-gumanitar ta'lim amaliyotida qo'llash uchun moslashtirildi hamda ularning samaradorligi qayta tekshiruv orqali tasdiqlandi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslashga qaratilgan bo'lib, olib borilgan tahlillar va tajriba-sinov natijalari ushbu yo'nalishning dolzarbligi hamda samaradorligini yaqqol tasdiqladi. Tadqiqot davomida mustaqil fikrlash zamonaviy ta'lim tizimida shaxsni shakllantirishning asosiy ko'rsatkichlaridan biri ekanligi, ayniqsa ijtimoiy-gumanitar fanlar mazmuni va metodik

imkoniyatlari bu kompetensiyani rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratishini ko'rsatib berdi.

Tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko'rsatdiki, an'anaviy reproduktiv o'qitish usullari sharoitida o'quvchilarning mustaqil fikrlash darajasi asosan past va o'rta bosqichlarda shakllanadi hamda ularning tahliliy va tanqidiy fikrlash faolligi yetarli darajada rivojlanmaydi. Bunga javoban, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, keys-stadi, loyiha asosida o'qitish, munozara va reflektiv mashg'ulotlardan tizimli foydalanish o'quvchilarning bilish jarayonini faollashtirib, ularning mustaqil tahlil qilish, dalillash, muqobil fikrlarni solishtirish va asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini sezilarli darajada rivojlantirishi aniqlandi. Tajriba guruhlarida mustaqil fikrlash darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar ulushining ortishi mazkur mexanizmlarning yuqori pedagogik samaradorligini isbotladi.

Tadqiqot natijalari asosida mustaqil fikrlashni rivojlantirish jarayonida pedagogik mexanizmlar tizimi muhim ahamiyat kasb etishi xulosaga kelindi. Ushbu tizim o'qitish mazmunining muammoli va tahliliy asosda tashkil etilishi, dars jarayonida faol metodlardan foydalanish, o'quvchilar faoliyatini reflektiv baholash hamda ijobiy psixologik muhit yaratish kabi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, o'qituvchining metodik mahorati, innovatsion texnologiyalarni qo'llash malakasi va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini shakllantirishda hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo'ldi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'ziga xos didaktik imkoniyatlari aniqlandi. Tarix, huquq, adabiyot, falsafa va sotsiologiya fanlari mazmunining bahs-munozarali, muammoli va tahliliy xarakterga egaligi o'quvchilarda jamiyat hodisalariga ongli munosabat bildirish, shaxsiy pozitsiyani shakllantirish va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Shu bois, mazkur fanlarni o'qitishda mustaqil fikrlashni rivojlantirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida baholanishi zarur.

Olingan natijalar asosida quyidagi amaliy xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi: birinchidan, ijtimoiy-gumanitar fanlar darslarini loyihalashda mustaqil fikrlashni rivojlantirish asosiy didaktik maqsadlardan biri sifatida belgilanishi lozim; ikkinchidan, dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish, savol-javob va munozaralarga keng o'rin berish orqali o'quvchilarning bilish faolligi oshirilishi zarur; uchinchidan, baholash tizimi na faqat bilim darajasini, balki o'quvchilarning tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini ham aniqlashga yo'naltirilishi kerak; to'rtinchidan, o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini oshirish, ularni innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan muntazam tanishtirib borish muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari ijtimoiy-gumanitar ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ilmiy asoslangan, amaliy jihatdan samarali va zamonaviy ta'lim talablariga to'liq mos kelishini ko'rsatdi. Mazkur xulosalar ta'lim amaliyotini takomillashtirish, o'qitish sifatini oshirish

hamda intellektual jihatdan yetuk, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni tarbiyalash jarayonida muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ushbu tadqiqot kelgusida mustaqil fikrlash muammosi bo'yicha yanada chuqurroq ilmiy izlanishlar olib borish uchun nazariy va amaliy zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022.
2. O'zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to’g’risida”gi Qonun. – Toshkent, 2020.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Davlat ta’lim standartlari va o’quv dasturlari to’plami. – Toshkent, 2021.
4. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik va o’qituvchi mahorati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Xodjayev B.X. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: O’qituvchi, 2019.
6. Ochilov M. Pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O’zbekiston, 2017.
7. Jo’rayev M. Interfaol metodlar asosida ta’lim samaradorligini oshirish. – Toshkent: Fan, 2020.
8. Karimov B. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etish. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
9. Saidova D. Ta’limda tanqidiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Ma’naviyat, 2020.
10. To’xtayeva G. Shaxsga yo’naltirilgan ta’lim asoslari. – Toshkent: O’qituvchi, 2018.
11. Yo’ldoshev R. Ijtimoiy fanlarni o’qitishda interfaol yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
12. Abdullayev Sh. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta’lim. – Toshkent: Ilm ziyo, 2018.
13. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 2016.
14. Fitrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Sharq, 2017.
15. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Ijtimoiy-gumanitar fanlar bo’yicha metodik tavsiyalar. – Toshkent, 2022.